

mikromuhitning salbiy ta'siri; 8) dam olishni tashkil etishning e'tibordan chetda qolgan sohasi; 9) pedagogik jarayonda o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari hisobga olinmaydi; 10) mamlakatdagi og'ir ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat.

O'smirlarning deviant xulq-atvorining oldini olish turli omillarning o'zaro ta'siri bilan ta'minlanishi kerak: oila, maktab, bo'sh vaqt muhiti, norasmiy guruhlar, jamoalar, boshqa ijtimoiy institutlar va umuman jamiyat. O'smirlarning deviant xulq-atvori ko'lamini kamaytirish bo'yicha dunyodagi barcha mavjud chora-tadbirlarni ikkita umumiy guruhga birlashtirish mumkin: 1) deviant xatti-harakatlarning mumkin bo'lgan oldini olish va bartaraf etishning umumiy mexanizmlarini o'rnatadigan umumiy ta'lim va profilaktika strategiyalari; 2) shaxsga va deviant xulq-atvorning o'ziga xos turlariga qaratilgan tabaqalashtirilgan va shaxsiyatga yo'naltirilgan strategiyalar.

Deviant xulqaga eltuvchi barcha sabablar, motivlar, holatlar va xatti-harakatlarning umumiylikni aniqlash va o'rganish katta ahamiyatga ega. Ushbu omillarning ko'pchiligi va - o'smirning salbiy hayotiy vaziyatlari, ayniqsa yomon rivojlangan, turli sabablarga ko'ra yo'qolgan yoki ijobiy harakatlarga hali shakllanmagan ijtimoiy yo'nalish deviant xatti-harakatlar uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

Dunyodagi og'ir ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat uysiz va qarovsiz o'smirlar sonining ko'payishiga yordam beradi, deviant xatti-harakatlarning asosiy sabablari quyidagilardir: oilaviy muammolar (ota-onalarning spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilishi, ajralishlar sonining ko'payishi va boshqalar). O'smirlarni spirtli ichimliklar, giyohvand moddalar, chekish, bolalar ustidan ota-ona nazoratining yetishmasligi va boshqalar bilan tanishtirish.

Shunday qilib, ta'lim va profilaktika ishlari yanada muvaffaqiyatli bo'lishi uchun har bir deviant o'smirda ta'sir qilishning yangi shakllari, eng samarali vositalari va usullarini izlash kerak. Ijobiy fazilatlar asta-sekin, o'qituvchining tinimsiz mehnati bilan shakllanadi. Ular dastlab salbiy xislatlar bilan yonma-yon bo'lib, faqat doimiy kundalik tarbiya va profilaktika ishlari, butun pedagoglar jamoasi, maktablar, oilalarning birgalikdagi sa'y-harakatlari, jamoat - tashkilotlarining jalb etilishi, jismoniy tarbiya va sport o'qituvchisining maqsadli mehnati bunga sabab bo'ladi. deviant xulq -atvorli o'smirlarni qayta tarbiyalashda ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Sharaffitdinov, A., & Yusupov, U. (2022). The opportunities of educating morality for children through samples of folklore. Eurasian Scientific Herald, 5, 65-68.
2. Sharofitdinov, A., & Umidjon, Y. (2022). SHAXSIY KAMOLOTDA ART-TERAPEVTIK MASHQLAR. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 2(3).

ILK O'SPIRINLIK DAVRIDA HAYOTIY STRATEGIYALARNI SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOIIY PSIXOLOGIK OMILLAR

Abdimurodova Farangiz Anvarovna

O'zbekiston Milliy universiteti "Psixologiya" yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ilk o'spirinlik davrida hayotiy strategiyalarni shakllanishining psixologik xususiyatlarini o'rganish masalasi haqida fikrlar bildirilgan. Maqoladan ilk o'spirinlik davrida hayotiy strategiyalarni shakllanishining psixologik xususiyatlarini tarkib toptirish bilan shug'ullanuvchilar foydalanish mumkin.

Kalit so'zlar: Ilk o'spirinlik davri, hayotiy strategiyalar, hayotiy pozitsiya, shakllantirish, hayotiy tasavvurlar, tarkib toptirish, ichki va tashqi ta'sirlar, omillar, muloqot, yondashuv, ijtimoiy yaqinlik.

Bugungi kunda yosh avlodni yuksak ma'naviyatli qilib shakllantirish, mustaqil mamlakatimizning ishonchli va intellektual salohiyatli fuqarolari etib tarbiyalash uzluksiz ta'lim tizimining dolzarb vazifasi bo'lib hisoblanadi. Zero, hozirda har qanday jamiyat taraqqiyoti uning bag'rida kamolga etayotgan shaxsning ongi, dunyoqarashi, hayotiy pozitsiyasi, bir so'z bilan aytganda inson omili bilan bevosita bog'liq ekanligi rad etib bo'lmaz haqiqatga aylangan. Shu boisdan ham mamlakatimizda shaxs tarbiyasini izchil va zamon talablariga muvofiq olib borish bugungi kunda, avvalo ta'lim-tarbiya tizimi oldidagi birinchi darajali vazifa qilib belgilangan. Va buning amaliy isbotini so'ngi yillarda mamlakatimiz rahbari Sh.Mirziyoevning "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz"[1] degan ezgu g'oyasi ostida amalga oshirilayotgan islohotlar misolida ko'rib turibmiz.

Darhaqiqat, barkamol avlodni tarbiyalash masalasi uchun jamiyatning institutlari mas'uldir. Ayniqsa, barkamol avlodni shakllantirishning amaliyotini ta'minlashda, bu boradagi ilmiy muammolarning yechimini topish, olg'a surilgan nazariy xulosa va tasviyalarni ta'lim-tarbiya amaliyotiga tadbiq etish jamiyatimizning ota-onalar, tarbiyachi-o'qituvchilar uzluksiz ta'lim tizimi oldiga qo'yadigan davlat buyurtmasini samarali bajarilishi garovidir.

Ta'lim-tarbiya jarayonining muhim vazifalaridan biri - shaxs va jamiyat munosabatlarini konstruktiv tarzda yo'lga qo'yish, yoshlarda hayotiy pozitsiyani shakllantirishdan iborat bo'lmog'i lozim. Yoshlar jamiyat hayotiga kirib borar ekan ularda atrof-muhitga, kishilarga, qadriyatlarga va o'ziga nisbatan muayyan hayotiy pozitsiya ham shakllanib boradi. Ular hayotida ro'y beradigan turli-tuman hodisalar muqarrar ravishda ong va dunyoqarashga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bu katta hayotga qadam qo'yayotgan yoshlarda juda og'riqli kechishi ham mumkin. Ba'zida hayotning turli qiyinchiliklari, taloto'plari va evrilishlari oldida yoshlarda o'ziga nisbatan ishonchsizlik, hayotiy mo'ljallarning yo'qolishi, yuksak maqsadlar qo'yishdan cho'chish, o'z imkoniyatlarini etarlicha baholay olmaslik kabi salbiy hayotiy pozitsiya shakllanishi ham mumkin. Bu esa o'z navbatida yoshlarning jamiyatda o'zlarining munosib o'rnini topa olmasligi, hattoki turli yot g'oyalar ta'siriga tushib qolish ehtimolini oshiradi. Shu boisdan ham ta'lim-tarbiya jarayoni shaxsda konstruktiv hayotiy pozitsiya shakllanishiga ko'mak berishi zarur.

Yoshlarning hayotiy pozitsiyasi hayotda tutgan o'rni va o'z vazifasini to'g'ri anglashi hamda uni ro'yobga chiqarish uchun o'ziga xos yo'llanma bo'lib xizmat qiladi. U jamiyat uchun yo sermahsul, yo shaxsning passivligiga olib boruvchi cheklangan, barqaror bo'lmagan, mustaqillikka yod bo'lishi mumkin. Olimlarning fikricha, "yoshlik chog'ida o'zini ifodalash, o'zini ro'yobga chiqarishga ehtiyoj paydo bo'ladi, o'zini ro'yobga chiqarish sohasini va uning usullarini tanlash, eng avvalo, yoshlik yillarida yuz beradi"[2].

Yoshlar guruhini tahlil qilishda, shuningdek, ularning jamiyatdagi o'rnini, maqomini va rolini ajratib ko'rsatish zarur. Yoshlik har bir inson o'z taqdirini o'zi belgilab olishi, o'z qobiliyati va iqtidorini mumkin qadar ro'yobga chiqarish imkonini beruvchi muvaffaqiyatli hayot yo'liga etaklovchi yagona to'g'ri yo'lni topishi lozim bo'lgan davr deb hisoblanadi. Bu davr o'z "Meni"ning og'riqli qiyin jarayoni bilan birga kechadi. J.G.Mid ta'rifiga binoan, bu quyidagicha ko'rinish oladi: "Yoshlar ulg'ayib, ijtimoiylashtirish jarayonida ularni tayyorlagan dunyoga emas, boshqa dunyoga kelib qoladi. Kattalar tajribasi yaramaydi. Yoshlarni ijtimoiy tuzilmada bir nuqtai nazardan mashg'ulotlarga tayyorlaydilar, tuzilma esa boshqacha, avvalgi pozitsiya unda yo'q"[3]. Olimning ushbu fikri bir qarashda keskin va bir tomonlamaday tuyulsa ham, chuqur mushohadaga chorlashi bilan e'tiborga molikdir. Buni hozirgi ta'lim-tarbiyaning bir qator ustuvor xususiyatlari, asosiy tamoyillari bilan bog'lash mumkin.

Shaxsning to'laqonli jamiyat a'zosi bo'lib shakllanishida uning o'zligini bilishi va anglashi o'ta muhim masalasidir. Zero, buning zamirida inson ongi va ongsizlik holatlari o'zining sa'y-harakatlari va pirovard maqsadini to'la anglab etishi, o'zini o'zi anglash kabi muhim psixologik mexanizmlar yotadi. Agarda ong materiyaning yuksak taraqqiy etgan shakli sifatida faqat insongagina xos ekan, uning tuzilishi, shakllanishi va rivojlanishi haqidagi malakali bilimga ega

bo'lish, kishilarni hojrlagan yo'sinda boshqarish imkonini beradi. Bu esa har doim ham ijobiy natija beravermaydi. Shu sababli kishilar avval o'zligini bilishi nafaqat o'zining ichki ruhiy olami bilan hamsuhbat bo'lishi, balki atrofidagi voqea va hodisalarga nisbatan muloqot va munosabatini to'g'ri uyushtirishi, uyg'oq bo'lishi zarur. Ana shunday muloqot natijasi o'laroq hayotdagi o'rnini, yashashning asl mohiyatini, o'zligini to'g'ri tushunib, anglay boshlaydi.

Bugungi kunda biz o'z maqsadimizga erishish uchun ularda samarali bilim va ko'nikmalarni tarkib toptirishga asosiy e'tibor qaratmoqdamiz. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida olib borilayotgan islohatlar yosh va barkamol avlodni aqlan, ahloqan kamolga etkazish va unda shaxs sifatlarini tarkib toptirishdan iboratdir. Ma'lumki, ilk o'spirinlik davrida hayotiy strategiyalarni anglash uning shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan olganda ilk o'spirinlik davrida hayotiy strategiyalarni shakllanishining psixologik xususiyatlarini o'rganish dolzarb hisoblanadi.

O'rganilgan ilmiy manbalar va o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini beradi:

- shaxsda maqsad va qiziqishlarni shakllanmaganligi hayot haqidagi tasavvurlarni anglanmaganligi bilan izohlanadi;
- shaxsning jamiyatda o'z o'rniga ega ekanligi ularning hayotiy tasavvurlari bilan uzviy bog'liqligini izohlash mumkin;
- o'spirinlik davrida hayotiy tasavvurlarni shakllanishi ulardagi hayotiy maqsadlarni anglab etganligi bilan belgilanadi;
- o'spirinlik davrida yoshga bog'liq ravishda hayotiy tasavvurlarni reallashishi kuzatiladi;
- shaxsning o'z-o'ziga bo'lgan munosabatlar tizimining qaror topganligi ularning hayotiy tasavvurlari bilan uzviy bog'liq;
- o'spirinlik davrida hayotiy uslubning tarkib topganligi hayotiy tasavvurlarni anglanganligining mezonini bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т., Ўзбекистон, 2016. –Б.14.1;
2. Абульханова К.А. Стратегия жизни. –М.: Мысль, 1991. С.255.14;
3. Davletshin M.G., To'uchieva S.M. Umumiy psixologiya. T, 2002.

IJTIMOIIY GENDER STEREOTIPLAR

Yusupov Umidjon Salim o'g'li

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

"Psixologiya" kafedrasi stajyor o'qituvchisi

Baxtiyorova Muhlisa Fayzulla qizi

O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

"Oila psixologiyasi" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Maqola gender so'zining asl mohiyati, erkaklik va ayolik xususiyatlari bo'yicha tadqiqotlar, dunyo mamlakatlarida gender tadqiqotlar olib borilgan, ijtimoiy madaniy haqiqatlar aks ettirilgan.*

Kalit so'zlar: *gender, jins; erkaklik; ayollik; ijtimoiy-madaniy haqiqat.*

Uchinchi ming yillik bilan belgilangan davr insoniyat uchun katta imkoniyatlar ochadi. Shu bilan birga, axborot hajmining muttasil ortib borishi, texnologik jarayonlarning takomillashuvi, ijtimoiy makon va vaqtning sifat jihatidan o'zgarishi jamiyat hayotining barcha sohalarida ko'plab qarama-qarshiliklarni keltirib chiqarmoqda. Olimlar inqiroz holatiga e'tibor qaratib, zamon talablariga javob bera oladigan insoniyat taraqqiyotining yangi paradigmasini